

voluci. Za socialismu se sociální změny provázející průmyslovou revolucí projevují v rozvoji společenských vztahů a jiných sociálních změnách. Autor podtrhuje, že „v zemích, kde průmyslová revoluce započala po vítězství socialistické revoluce, mají tyto změny formu sociálních evolucí a vyjadřují sociální pokrok v evoluční formě... Proto se tu nejedná o sociální revoluci, ale o sociální pokrok“ (s. 143).

Při rozboru vzájemného vztahu sociálního a vědeckotechnického pokroku v podmínkách socialismu autor věnuje hlavní pozornost problému organického spojování vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialismu. Zkoumá její vliv na různé stránky života společnosti a komplexně objasňuje faktory, které za socialismu urychlují její průběh. Konstatuje, že v podmínkách společenského vlastnictví výrobních prostředků je podstatný soulad ve vzájemném působení výrobních sil a výrobních vztahů. Soudí, že „mezi výrobními silami a výrobními vztahy nemůže vzniknout konflikt. Mizí hlavní a rozhodující podmínky tohoto konfliktu. Výrobní vztahy neobsahují antagonismus, a proto jsou formou rozvoje výrobních sil v celém období výstavby komunismu“ (s. 191). Mezi výrobními silami a výrobními vztahy za socialismu existují ovšem rozpory a relativní nesoulad; jde však o neantagonistické rozpory, o nesoulad úrovně výrobních sil ne s podstatným, nýbrž pouze s nepodstatným obsahem a formami výrobních vztahů. Co se týče hodnocení charakteru rozporu mezi výrobními silami a výrobními vztahy za socialismu jako rozporu neantagonistického, jsme s autorem zajedno. Nicméně soudíme, že jeho teze o nemožnosti konfliktu mezi výrobními silami a výrobními vztahy za socialismu by rozhodně vyžadovala důkladnější argumentaci. Zejména by bylo třeba vzít v úvahu situace, kdy – v důsledku hrubých chyb subjektivního faktoru – zůstanou neantagonistické rozpory neúnosně dlouho neřešeny, a zaujmout stanovisko k otázce, zda v takových případech mohou neantagonistické rozpory přerůst v antagonistické.

Samostatná kapitola je v knize věnována kritice buržoazních, reformistických a revizionistických technicistních a technologických dezinterpretací historického procesu v soudobé epoše. V popředí autorovy pozornosti je kritický rozbor metodologických východisek technologického determinismu – industrialismu v různých jeho modifikacích a ideologických doprovodech, k jakým patří například eklektický pluralismus, relativismus, elitismus apod. Jsou zde probírány koncepce Aronovy, Brzezinského, Tofflerovy, Tourainovy, Bellovy, Kahnovy aj.

V celku je práce I. A. Kozikova tvořivým vkladem k výzkumu problematiky vzájemných vztahů sociálního a vědeckotechnického pokroku v soudobé epoše. Využívá široce děl klasiků marxismu-leninismu, dokumentů světového komunistického hnutí, speciální literatury i velkého množství faktického materiálu a statistických dat. Objasňuje fundamentální teoretické a metodologické aspekty zkoumaného předmětu a v řadě otázek přináší cenné podněty k jejich vědeckému zvládnutí.

Jiří Houška

Nové sovětské práce o sociálním plánování

Jak je známo, myšlenka rozvíjet sociální plánování ve formě plánů sociálního rozvoje kolektivů pracujících v podniku vznikla v SSSR v šedesátých letech a byla poprvé prakticky realizována v leningradském sdružení Svetlana. Kolektiv pracovníků, kteří se tehdy podíleli na realizaci onoho prvního tříletého plánu, zpracoval rovněž prvou, tzv. leningradskou metodiku, z níž vycházela i oficiálně a celostátně doporučená první metodika sociálního plánování v podnicích. Již tehdy se v celém Sovětském svazu stala známá jména leningradských vědců – člena korespondenta Kerimova, prof. Polozova, DrSc., prof. Paškova, DrSc., prof. Kuzmina, DrSc. a mnoha dalších.

Práce v oblasti teorie sociálního plánování pokračovaly od té doby v celém SSSR a také v dalších socialistických zemích. O jejich rozsahu i významu informoval světovou sociologickou veřejnost na X. světovém sociologickém kongresu v Mexiku vedoucí sovětské delegace A. T. Rjabuškin. V současné době se v SSSR soustřeďuje pozornost na vyšší stupně řízení a zpracovávají se metodiky sociálního plánování v odvětví, v horizontální rovině pak sociálního plánování měst. V této souvislosti byly v r. 1983 vydány i dvě práce leningradských kolektivů: *Sociální plánování v odvětví průmyslu. Některé metodologické otázky a Plánování komplexního rozvoje velkých měst – zkušenosti i cesty zdokonalování*. Prvá, jejíž redakční kolektiv vedl V. R. Polozov, je teoretickou prací, vycházející z již publikované metodiky sociálního plánování odvětví (z r. 1979). (1)

(1) Metodika byla vydána nakladatelstvím Práce v r. 1983: D. A. Kerimov a kol.: *Metodika plánování sociálního rozvoje kolektivu průmyslového podniku*.

Autoři předně informují, že některá ministerstva již realizují odvětvové plány (zejména ministerstva průmyslu — například ministerstvo výstavby lodí), jiné alespoň experimentují v této oblasti (ministerstvo zemědělských strojů, elektrotechniky aj.).

Zkušenosti jsou přirozeně jak pozitivní, tak i negativní. Nejčastěji se ukazuje, že technicko-ekonomická opatření nejsou provázána s plánováním jejich sociálních předpokladů a důsledků. Stálým problémem je nepropojenost s finančním plánem. Závažnou metodickou chybou je, že se na mnoha místech pracuje s vlastními specifickými metodami, což omezuje možnost komparací. Je nutné vědecky stanovit „kontrolní body pohybu společnosti a umožnit tak sledování průběhu sociálních změn při realizaci cílů komunistické výstavby“ (viz také *Sociologické výzkumy: výsledky, problémy a úkoly*. Kommunist 1980, č. 13: 88). Tento úkol je aktuální i při řízení sociálních procesů v odvětvích.

Plán sociálního rozvoje dnes existuje asi v 52 tisících podnikových kolektivů a více než ve 25 tisících kolchozů v SSSR. Je ovšem nutno si uvědomovat, že sociální plán odvětví nemůže být chápán jako souhrn, nebo dokonce pouhý sumář plánů podniků a sdružení. Kolektiv podniku představuje jedinou sociálně teritoriální jednotku, společenství životních i sociálně kulturních podmínek. To ovšem zdaleka neplatí o odvětví, kde se liší demografická struktura, kvalifikační a profesní skladba a jde o velmi pestré členění výrobních celků, což znamená, že se již regionální hlediska mohou projevat jako silné diferencující faktor.

Jaký bývá obvykle plán sociálního rozvoje odvětví? Autoři uvádějí:

- specifika demografická, profesní, kvalifikační struktury odvětví
- formování kolektivů nových podniků
- sociální směry rekonstruovaných podniků
- adaptace jednotlivých skupin
- překvalifikace spojená se zaváděním nové techniky
- přerodělování kádrů v odvětví, mezi odvětvími, sociální mobilita
- pracovní podmínky — ochrana zdraví
- materiální i morální stimulace
- zlepšení životních podmínek
- sociálně kulturní program
- komplexní opatření, jejichž cílem je komunistická výchova, zvýšení tvůrčí aktivity, upevnění pracovní disciplíny, zvýšení ekonomických a právních znalostí.

Pokud jde o cíle sociálního plánu odvětví, vycházejí autoři z formulací klasiků o vytváření komunistických vztahů ve společnosti, o formování takových vztahů mezi lidmi, které odpovídají jejich lidské přirozenosti, vztahů kolektivismu, sdružské spolupráce, vztahů a podmínek umožňujících i nevýrobní činnosti, realizaci mnohostranných schopností pracujícího člověka a rozvoj harmonické osobnosti člověka socialistické společnosti. Hlavní cíle, úkoly a etapy vytyčují vždy sjezdy komunistických stran, jsou formulovány v ústavě a udávají celkovou sociální politiku státu. Ta se dále konkretizuje v plánu odvětví a v plánech podniků.

Pětiletý plán odvětví má 2 základní části: plán technickoekonomický a organizace výroby a dále plán sociálního rozvoje. Ten se obvykle člení do pěti hlavních oddílů:

- zdokonalování sociální struktury odvětví
- zlepšování pracovních podmínek
- zlepšování organizace práce a její motivace
- komunistická výchova pracujících
- řešení sociálních úkolů v nových a rekonstruovaných podnicích.

Autoři věnují v práci zvláštní pozornost oddílu uvedenému zde jako poslednímu: upozorňují na to, že dochází k častým a výrazným rekonstrukcím starých podniků v odvětví, k zavádění výroby v nových podnicích. Pro takto významná opatření je nutno mít předem zpracované sociální projekty.

Sociální plán odvětví musí dále věnovat prvořadou pozornost zdokonalování kvalifikační a profesní struktury pracovníků, což souvisí s úkolem koncepčně řídit technický vývoj v odvětví. Jde zde o:

- využívání pracovních zdrojů,
- snížení ruční práce,
- zlepšení podmínek a organizace práce,
- snížení fluktuace,
- upevnění pracovní disciplíny.

Na mnoha místech poukazují autoři právem na novost a nepropracovanost metodiky plánování sociálního rozvoje odvětví (například problém měření efektivity atd.).

Druhá práce, *Plánování komplexního rozvoje velkých měst — zkušenosti i cesty zdokonalování*, byla zpracována velmi početným kolektivem autorů — J. J. Sigovem, A. S. Krovovem, E. A. Fominem, S. V. Uspenskim, A. S. Paškovem, V. R. Polozovem a dalšími.

Autoři zde uvádějí řadu zajímavých údajů o růstu měst v SSSR. Tak například jen za léta 1959–79 vzrostl počet lidí žijících ve městech nad 500 tisíc obyvatel ze 63 miliónů na 163 miliónů. Žije zde dnes tedy 31,5 % všeho obyvatelstva SSSR.

Za hlavní funkce města považují autoři funkci výrobní, ekologickou, architektonicko-plánovací a řídicí.

Mezi teoretiky neustále probíhají, jak známo, diskuse o optimální velikosti měst. Objektivní ekonomické zákony se ovšem projevují silící urbanizací.

Růst výrobních sil, jak prokázal Marx, objektivně vynucuje centralizaci a kooperaci. Do výrobního procesu je vtahován stále větší počet lidí. Koncentrace výroby vede i ke koncentraci sídlišť, městská komunita umožňuje optimálnější kooperaci než komunita rozptýlených vesnic. Zapojenost celých rodin do výrobního procesu vynucuje vazbu rodiny na takovou komunitu, kde lze očekávat dostatečnou pestrost i četnost pracovních příležitostí. Tou je opět spíše město. Tyto faktory se odrážejí v ukazatelích produktivity práce i růstu zisku podniků ve městech, jak je propočítali a již před deseti lety publikovali sovětsští ekonomové.

Produktivita práce a zisk v průmyslových městech různých velikostí (v % průměru všech měst):(2)

Počet obyvatel měst (tisíc osob)	Hrubá produkce na 1 pracovníka	Zisk
do 50	90	82
50 — 100	97	90
100 — 200	100	101
250 — 500	100	94
500 — 1000	108	111
nad 1000	138	211

Město poskytuje řadu sociálních výhod, jako jsou například výběr škol, širší volba volnočasových aktivit, větší a mnohostranné nákupní možnosti, služby atd. V tomto smyslu je člověk ve velkém městě svobodnější. To se ukazuje i na světovém trendu růstu měst. Lidé berou v úvahu spíše tato pozitiva než nesporná negativa života ve velkých městech. Proto také prognózy naznačují další růst měst v příštích desetiletích. Vedle vzpomenuých faktorů hovoří pro tento trend i programový růst vědy a služeb, jejichž funkce jsou vázány rovněž na městskou komunitu.

Z ekonomického hlediska je nutno dělit výrobní podniky ve městě alespoň na dvě základní skupiny:

- podniky zařazující komunitu do systému ekonomických vztahů celostátních (světových),
- podniky obslužné sféry.

Zatímco první skupina je řízena oborově, druhá spadá pod řízení místní. Její ekonomická váha bývá obvykle mnohem vyšší, než je známo a hodnoceno ve veřejném mínění. Z hlediska komunity nelze ovšem řídit pouze podniky druhé skupiny, jestliže analýzy nepostihnou rozvoj skupiny první a vzájemné vazby. Městská doprava uspokojuje potřeby všech podniků, obchodní síť musí být dimenzována a organizována podle kapacity a harmonogramu většiny podniků atd. Náhlý vzrůst kapacity jednoho podniku obvykle narušuje ekonomický rozvoj druhých („lanaření“), posilování migrace z venkova a tím i požadavků na byty, dojíždění, služby. Živelnost v rozvoji průmyslu může vyvolat nerovnoměrnost poptávky po pracovních sílách (textil — jen ženy, doly — jen muži). Vzájemná závislost podniků a komunity je zcela evidentní. Cílevědomé řízení těchto vazeb, jejich prognózování a plánování je objektivně potřebné a společensky žádoucí. Tento tlak nutí dokonce i kapitalistické země hledat cesty, jak koordinovat často anarchistické a agresivní podnikání soukromých firem. Centrální plánování je však, podle vyjádření západních teoretiků samých, v jejich podmínkách nerealizovatelné; tím větší je snaha alespoň za-

(2) V. Pereveděncev: *Koncentracija gorodskogo naselenija i kritérii optimal'nosti goroda*. In: *Urbanizacija i rabočij klass v uslovijach naučno-těčničeskoj revolucii*. Moskva, Nauka 1970.